

УДК 347.919:35.073.53-027

DOI: 10.35432/tisb292023289718

СИСТЕМА ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЗОРОСТІ ТА ДОБРОЧЕСНОСТІ

Піроженко Наталія Вікторівна

к.держ.упр., доцент,

доцент кафедри публічного управління та
регіоналістики

Національний університет «Одеська політехніка»

<https://orcid.org/0000-0002-1438-6528>

Будь-яка держава виступає потужним замовником на придбання продукції (товарів, робіт і послуг), продавцем якої може бути як підприємство, що частково або повністю знаходяться у її власності, так і будь-яка приватна структура. Важливість закупівель товарів, робіт і послуг за замовленням держави для задоволення суспільних потреб (публічних закупівель) у сучасній світовій та національній економіці важко переоцінити. Це пояснюється, по-перше, величезністю обсягів даного виду закупівель. Публічні закупівлі становлять від 10 до 15 % ВВП для розвинених країн світу. Для країн, що розвиваються, ця частка може становити до 20 % ВВП [10].

Таким чином, *публічні закупівлі* є дієвим інструментом раціонального та ефективного використання державних коштів, регулювання попиту та пропозиції на конкретні види продукції, оскільки являють собою придбання товарів, робіт і послуг за *державні кошти*. Зрозуміло, що ефективні правила і процедури здійснення публічних закупівель сприяють виконанню державою її соціально-економічних функцій через забезпечення державних органів товарами, роботами та послугами в потрібній кількості та належній якості своєчасно та на прийнятних договірних умовах. Створення таких умов є об'єктивною необхідністю продовження інституційних змін, з метою успішного виконання.

Основним нормативно-правовим актом, що регулює діяльність у цій галузі в Україні, є Закон України «Про публічні закупівлі» від 2015 р. (з наступними змінами й доповненнями) [8] Він встановлює права, обов'язки та відповідальність осіб, на яких розповсюджується його дія.

Втім, для системи української системи публічних закупівель, як, власне, і для інших сфер життя, війна стала періодом найскладніших випробувань. Внаслідок повномасштабного вторгнення російських військ на територію України в тимчасовій окупації опинилася низка населених пунктів, частина з яких стала місцем активних бойових дій, відбуваються масштабні руйнування критичної інфраструктури та житлових будинків населення тощо. Зрозумілим є те, що умови, в яких працювали українські замовники і учасники публічних закупівель зазнали суттєвих трансформацій. А отже, введення воєнного стану в Україні вимагало від органів державної влади надзвичайно швидких заходів реагування й ухвалення оперативних рішень, адже умови війни миттєво вплинули на загальний розвиток взаємовідносин між замовниками та учасниками, а суспільні потреби вимагали швидкого задоволення.

Процес регулювання публічних закупівель в воєнний час відбувався в декілька етапів, де перший характеризується взагалі відсутністю будь-яких конкурентних процедур закупівель для потреб, що обумовлювались воєнним станом, що було дозволено прийнятою на той час Постановою Кабінету Міністрів №169 [2]. Положення даної Постанови поширювалися як оборонні, так і на всі інші закупівлі, адже для задоволення потреб

воєнного стану так чи інакше потрібно закуповувати не тільки зброю, а й іншу продукцію, яка забезпечує суспільні потреби в цей час.

Після відносної стабілізації ситуації, коли стало зрозумілим, що застосування конкурентних закупівель є не тільки необхідним, але й можливим, до вищевказаної Постанови №169 були внесені зміни, які відбувались дев'ять разів поспіль та частково повернули конкурентні процедури в систему «Prozorro». Даними змінами передбачалась можливість застосування таких процедур як спрощені закупівлі та електронний каталог «Prozorro Market», доцільність вибору яких є цілком зрозумілою, адже через швидкість і простоту їх проведення, саме вони дозволяли досить ефективно отримати результати закупівлі в конкурентній спосіб [1].

Проте, потреба в прозорих, раціональних, ефективних та добросовісних закупівлях залишалась актуальною як ніколи. Особливо критичним постало питання швидкості даних процедур, тобто проблема скорочення їх термінів у разі, адже забезпечити більшість суспільних потреб в сучасних складних умовах України необхідно не через місяць чи два, а терміново, іноді навіть «на вчора».

Система публічних закупівель, що доволі успішно функціонувала в Україні в довоєнні часи, вже не могла ефективно працювати в рамках нормативно-правового забезпечення мирних часів, про що свідчить, зокрема, і статистика закупівельного процесу даного періоду. За результатами досліджень Міністерства економіки України, з моменту оголошення воєнного стану в Україні і до жовтня 2022 року, було проведено майже 125000 конкурентних процедур закупівель, що складає лише четверту частину від кількості конкурентних закупівель, які було проведено у відповідний період 2021 року.

При цьому знизився і середній показник конкуренції: у зазначений період 2021 року він складав 2,04 учасника. У той час як у 2022 році лише 1,96. При цьому ефективність процедур була дуже низькою, більшість з них по закінченню навіть не отримало результатів, тобто замовники не отримували потрібні товари, роботи чи послуги (за 6 місяців 22-го року лише половина закупівель завершилися укладанням договору). Знов таки, найбільш успішними за результатами проведення залишалися закупівлі за спрощеною процедурою та через електронний каталог «Prozorro Market» [5].

Аналізуючи середні терміни за кожним видом процедур закупівель, що відбулися, Мінекономіки України дійшло висновку, що на період воєнного часу вкрай необхідним є суттєво скорочення термінів процедур закупівель та максимальне їх спрощення, адже як для замовників, так і для учасників критично важливими є швидкість та ефективність закупівель. Як вже зазначалося, такий стан речей у сфері публічних закупівель обумовлений зміною потреб замовників, що пов'язане із зведенням правового режиму воєнного стану та необхідності ліквідації наслідків ведення активних бойових дій на відповідних територіях.

По-друге, це перерозподіл коштів державних та місцевих бюджетів.

По-третє, тим, що діяльність суб'єктів господарювання під час війни супроводжується постійною потенційною загрозою знищення важливої інфраструктури, зміною логістичних ланцюгів сировини, а також нестачею персоналу. Останній фактор пов'язаний із міграційними процесами та мобілізацією. Крім того, значна кількість суб'єктів господарювання припинила ведення господарської діяльності, а дехто змушений був перемістити свій бізнес на більш небезпечні території або взагалі змінити профіль своєї діяльності.

Міністерство економіки України з перших днів війни спільно з ДП «Прозоро.Продажі» реалізує програму з релокації українських підприємств, що перебувають на території активних бойових дій. Бізнес може отримати допомогу в переміщенні свого обладнання на безпечні території України, в пошуку виробничих приміщень, розселенні працівників тощо.

Для цифровізації процесу релокації ДП «Прозоро.Продажі» за ініціативи

Мінекономіки України, за підтримки Мінцифри України й національного проекту «Дія. Бізнес» запустили платформу цифрової взаємодії для допомоги в релокації. Українські ІТ-компанії «e-Docs» та «E-Tender» долучились до ініціативи «Прозоро. Продажі», реалізувавши на базі власних програмних продуктів єдине онлайн-рішення, що дозволяє бізнесу подавати заявки на переїзд, а органам державної влади контролювати статус та маршрут їх виконання. Платформа для релокації бізнесу в безпечні регіони [9].

До програми може долучитися будь-яке підприємство, здійснивши повну або часткову релокацію своїх потужностей. Для цього потрібно подати заявку на переміщення на он-лайн платформі «Прозоро. Продажі», вказавши спеціалізацію підприємства, кількість працівників, можливості виробництва, потреби у виробничому приміщенні, сировині, розміщенні співробітників, а також спосіб транспортування. Усі заявки розглядаються оперативно, тривалість розгляду від 1 до 3 днів для підприємств, що мають першочергове значення для оборонного комплексу, життєдіяльності населення та підтримки економіки у воєнний час. Щодо інших підприємств (не пріоритетних) – заявки можуть розглядатися до 5 днів. Жодних підстав у відмові щодо переміщення немає. Є першочерговість розгляду заявки, можливість демонтажу, наявність локації з необхідними умовами для роботи в регіонах, що приймають та черговість перевезення.

Після ухвалення позитивного рішення про переміщення, підприємство отримає пакет державної підтримки, що включає в себе наступні опції:

- підбір місця розташування для потужностей підприємства;
- допомога з перевезенням на нову локацію;
- сприяння в розселенні працівників та пошуку нових співробітників;
- підтримка у відновленні логістики, закупівлі сировини та пошуку ринків збуту.

Наразі здійснюється переміщення підприємств в один з дев'яти регіонів (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька, Вінницька, Волинська та Рівненська області).

Переміщення підприємств здійснюється трьома способами: самостійно; силами АТ «Укрзалізниця»; силами АТ «Укрпошта». Також залучаються в якості субпідрядників інші перевізники в залежності від потреб підприємства. Після завершення бойових дій Уряд гарантує підприємствам повернення на первинні локації, з метою відбудови економіки в громадах.

Як зазначає заступник міністра економіки України Тетяна Бережна, на момент запровадження Програми, вже було зареєстровано 1846 заявок для бізнесу, 745 з них вже перевезено на небезпечні території, на новому місці розпочали діяльність 558 підприємств. Наприклад, із початку війни на Буковину переїхала понад 100 підприємств, у Львівську область – понад 200 підприємств, 144 з яких уже працюють [9].

Тобто, український бізнес жодним чином не припиняє своє функціонування, частина учасників змогли адаптуватися до нинішніх умов і готові співпрацювати з державою через електронну систему закупівель. Адже саме остання наразі може стати тим вагомим інструментом підтримки діяльності бізнесу, в умовах обмеженого попиту, через надання можливості доступу до участі в публічних закупівлях.

Проте, на жаль, такі проблеми як недобросовісна конкуренція, прояви корупції залишаються одними з найгостріших і під час воєнного стану, особливо коли, через зрозумілі причини, об'єктивно необхідним є приховування чутливої інформації щодо місцепостачання продукції чи місцезнаходження замовника та постачальника, яка може нести загрозу нацбезпеці чи потенційну загрозу об'єктами енергетичної інфраструктури тощо. Тому логічним є те, що і у державних контролюючих органів, і у представників громадського контролю виникає багато запитань і сумнівів чи дійсно зараз, у період воєнного стану, при проведенні процедур закупівель усі замовники дотримуються положень статті 5 закону України «Про публічні закупівлі», зокрема таких засадничих принципів як максимальна

економія, ефективність публічних закупівель, недискримінації учасників та рівного ставлення до них.

Як стверджує заступник Міністра економіки України, Надія Бігун, електронна система публічних закупівель «Prozorro Market» створювалася не для ускладнення процедур, а для їхньої прозорості, яка прямо впливає на ефективність держави та допомагає армії [5]. Адже, зрозуміло, що прозоре і відкрите розміщення оголошення про проведення закупівлі збільшує кількість учасників, які можуть подавати свої пропозиції щодо участі у торгах, збільшуючи рівень конкуренції, а отже, знижуючи ціну закупівлі за державні кошти. І це дійсно так, адже тільки прозора закупівля дає змогу учасникам вчасно подати тендерні пропозиції і налагодити роботу з виконання державного замовлення, вчасно і якісно підготувавши виробництво, а в результаті – платити зарплату працівникам, сплачувати податки державі тощо.

Недотримання ж принципів прозорості і відкритості в процесі закупівель обов'язково призводить до появи «обраних», більш обізнаних постачальників, які знають куди, коли і як подавати пропозиції щодо участі у торгах. Це, у свою чергу, призведе до того, що держава буде змушена купувати товари, роботи чи послуги не у тих учасників, що запропонують кращу ціну і умови, а тих хто володів інформацією про проведення тієї чи іншої закупівлі. І така «ексклюзивність» неминуче завдає шкоди державі, іншим представникам бізнесу та суспільству в цілому. Крім того, така ситуація безумовно зводить нанівець результати кропіткої праці усіх років реформи державної системи закупівель.

Сьогоднішні зміни в вітчизняній системі публічних закупівель – це намагання зберегти баланс між потребами в швидкості та спрощенні їх процедур і дотриманні засадничих принципів закупівель для державних потреб. З цією метою було розроблено і затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 12.10.2022 № 1178 “Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України “Про публічні закупівлі”, на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування” (далі – постанова № 1178, Особливості), яка набрала чинності 19.10.2022 і була прийнята відповідно до пункту 3-7 розділу X “Прикінцеві та перехідні положення” Закону України “Про публічні закупівлі” [6]. Головна мета цих змін – організаційно-правове забезпечення проведення закупівель, за яких, навіть в умовах війни, навіть в умовах невизначеності, замовники мали можливість продовжувати робити тендери в конкурентний спосіб.

Отже, з 19.10.2022 на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування, замовники, що зобов'язані здійснювати публічні закупівлі товарів, робіт і послуг відповідно до Закону, проводять закупівлі відповідно до Закону з урахуванням цих Особливостей. Особливості містять низку положень, які направлені на оперативне та швидке, ефективне та гнучке забезпечення потреб замовників в умовах воєнного стану шляхом проведення закупівель в прозорий та конкурентний спосіб із використанням механізмів та інструментів закупівель, реалізованих в електронній системі закупівель [5].

Таким чином, відтепер закупівлі проводяться в системі Prozorro за новою процедурою – запиту цінних пропозицій. При цьому значно розширюються рамки використання каталогів Prozorro Market. Згідно з постановою, в системі Prozorro запроваджено процедуру відкритих торгів з особливостями. Процедура передбачає скорочення строків проведення повноцінних тендерів у Prozorro, що дозволяє замовникам проходити закупівлі вдвічі швидше, ніж раніше.

Крім того, Уряд зняв низку обмежень, які впливали на успішність проведення торгів. Серед іншого, тендер в Prozorro може бути проведений з пропозицією лише від одного учасника (а не мінімум двох, як раніше), що має підвищити кількість успішних закупівель в електронній системі, залишаючи при цьому можливість для відкритої конкуренції на торгах.

Постанова також дозволяє максимально використовувати переваги Prozorro Market. Так, знімаються обмеження щодо максимальної суми закупівлі в каталогах. Тож закупівельники зможуть майже в необмеженій кількості купувати типові товари (пальне, електроенергію, продукти харчування, ліки та медвироби тощо) за принципом електронного магазину або використовуючи запит цінових пропозицій. Такий крок значно зменшить адміністративне навантаження на закупівельників.

Водночас проведення відкритих торгів за новою процедурою передбачає можливість для постачальників оскарження умов та результату тендера в Антимонопольному комітеті. Інструмент оскарження стимулюватиме чесну конкуренцію навіть в такий непростий час, адже постачальники зможуть захищати свої права.

При цьому постанова враховує особливості та обмеження проведення закупівель під час воєнного стану. Так, залишається значний перелік підстав для укладання прямих договорів для нагальних та оборонних потреб: в такому випадку достатньо буде прозвітувати про укладений договір (від 50 тис. грн) у системі Prozorro. При цьому чутливу інформацію про місце постачання чи місцезнаходження замовника та постачальника можна буде приховати. Також затверджується заборона на закупівлю товарів та послуг з постачальниками, пов'язаними з росією і білоруссю.

“Навіть у цих непростих умовах система публічних закупівель гнучко реагує на потреби закупівельників та постачальників. Оновлення умов проведення закупівель на час воєнного стану дозволить більш ефективно використовувати бюджетні кошти, що вкрай важливо в поточних умовах. Крім того, ми значно спрощуємо роботу закупівельникам, впроваджуючи спрощені та пришвидшені процедури і розширюючи можливості використання Prozorro Market. Постачальники також отримують більше інструментів та можливостей для чесної конкуренції на тендерах, зрештою Prozorro Market може стати для них вкрай ефективним інструментом продажу.

Отже якими ж є переваги постанови «Про особливості»?

По-перше, в той час як постанова Кабінету міністрів №169 регулює лише деякі питання здійснення публічних закупівель в умовах воєнного часу, що, власне, відображено в її назві, в той час як Постанова №1178 вирішує це питання комплексно, тобто визначає як їх порядок, так і умови здійснення.

По-друге, постанова 1178 забезпечує максимальне, на скільки це є можливим, спрощення проведення публічних закупівель в умовах воєнного стану та повоєнний період 90 днів, за рахунок скорочення термінів проведення процедур закупівель та вимог до учасників закупівлі, а отже зменшення кількості документів, які вимагаються замовником під час участі в закупівлі та від переможця торгів.

Важливим досягненням те, що у відповідь на неодноразові звернення замовників до Уповноваженого органу з питань публічних закупівель щодо проблеми відсутності правових підстав для відхилення пропозицій закупівель з Російської Федерації та Білорусії, Постановою введена заборона на такі закупівлі. Наразі її положеннями забороняється закуповувати товари, роботи та послуги у юридичних осіб, які є резидентами Росії та Білорусі, що мають кінцевих бенефіціарів з Росії та Білорусі і, що здійснюють продаж товарів робіт і послуг походженням з Росії та Білорусії.

Таким чином оновлені правила проведення закупівель не тільки спрощують та пришвидшують роботу закупівельників, а й стимулюватимуть розвиток українського бізнесу в цих непростих умовах”, – наголосила заступниця Міністра економіки України Надія Бігун [5].

За прогнозами Мінекономіки України, ще до кінця року половина всіх закупівель, які проводилися в країні, мали повернутися в електронну систему публічних закупівель «Prozorro». Втім, за даними моніторингу, це здійснили тільки 42 відсотки замовників, хоча тут, безумовно, слід визнати і негативний вплив блекаутів на можливість проведення

закупівель в електронній системі. Тому, враховуючи, що ситуація з енергопостачанням поступово стабілізується, можна сподіватися, що кількість застосування конкурентних процедур набере обертів.

Крім того, як доводять результати аналізу публічних закупівель представниками громадськості та ЗМІ, ситуацію, що склалася в даній сфері не можна назвати задовільною з точки зору створення середовища добросовісної конкуренції і боротьби з проявами корупції, що не може не впливати негативно на репутацію нашої країни, на можливість залучення вкрай необхідної наразі міжнародної допомоги для потреб України.

Як повідомила 21 січня у фейсбуці заступниця голови комітету Верховної Ради з питань нацбезпеки, оборони та розвідки Мар'яна Безугла, Комітетом викликано на засідання керівництво Міністерства оборони у зв'язку зі скандалом із закупівлями продуктів для українських військових за завищеною ціною. [3]. Наразі, відповідно до плану проведення заходів державного фінансового контролю Державної аудиторської служби України на IV квартал 2022 р, затвердженого наказом Державної аудиторської служби України від 16 вересня 2022 року № 206 ревізія окремих питань фінансово-господарської діяльності Міністерства оборони України та військових формувань на сьогодні ще триває.

Слід визнати, що з об'єктивних причин органам публічного управління часто властиві зловживання владними повноваженнями і реалізація власних інтересів на шкоду суспільним, що підтверджує їх неготовність та небажання ділитися владою. Така негативна тенденція веде до зміни сутності і соціального призначення держави, тому для її подолання потрібно обмеження влади, тобто контроль з боку громадськості.

Так, саме Видання Zp.ua першим оприлюднило дані власного аналізу даних щодо закупівель Міністерства оборони України, на основі яких виданням було зроблено висновок про те, що Міністерство закуповує харчі для військових за цінами, значно вищими, ніж у роздрібних мережах Києва, із посиленням на угоду оборонного відомства про закупівлю продуктів. Журналісти пишуть про це, маючи копію угоди вартістю понад 13 мільярдів гривень. Документ схвалений Міністерством оборони 23 грудня 2022 року і передбачає послуги організації харчування у 2023 році військових частин, дислокованих у Полтавській, Сумській, Київській, Житомирській, Чернігівській і Черкаській областях. Видання порівняло ціни з угоди з цінами в мережі «Сільпо» в спальному районі Києва. Яйця оборонне відомство закуповує по 17 гривень за штуку, коли роздрібна ціна в магазині становить близько 7 гривень за штуку. Також більш як удвічі переоцінена картопля – 22 гривні за кілограм (порівняно з 8–9 гривнями в «Сільпо»). Куряче стегно для військових оцінене в 120 гривень за кілограм, магазинна ціна – 80 гривень. Контракт на суму понад 13 мільярдів гривень оборонне відомство уклало з товариством з обмеженою відповідальністю «Актив компанії». Ця фірма має статутний капітал у сумі тисяча гривень. У 2021 році податкова служба анулювала у «Актив компанії» свідоцтво платника ПДВ через відсутність поставок і ненадання декларацій [1].

За умов якісного та результативного проведення громадського контролю, дана сфера перестає бути монополією органів публічної влади чи окремих посадових осіб. Ефективне впровадження і функціонування даного механізму створює умови для проведення публічних закупівель на засадах прозорості та конкуренції, підвищує рівень довіри населення до діяльності органів публічної влади в даній сфері, сприяє не тільки боротьбі з проявами корупції й заощадженню коштів платників податків, а й приносить відчутний прибуток переможцям, котрі отримують замовлення на постачання товарів, робіт чи послуг на значні суми.

Втім, слід відзначити, що через можливість реалізації владних повноважень, розподілу (перерозподілу) значних матеріальних ресурсів, публічні закупівлі, дійсно, характеризуються як одна з найбільш корумпованих сфер економіки, що спричиняє значні втрати державі. Зловживання в процесі публічних закупівель за державні кошти значно впливають на

ефективність та раціональність державних витрат. Внаслідок штучного завищення закупівельних цін на товари, роботи чи послуги держава зазнає фінансових збитків; серед інших поширених загроз – падіння показників якості, порушення норм та стандартів, невиконання технічних умов договорів.

Як наголошує Олександр Шатковський, обов'язковість існування нормативної бази визначається тим, що у державних закупівлях власником коштів платників податків (суспільних коштів) є держава, а розпоряджатися ними, використовувати їх повинні чиновники. Принципи прозорості та недискримінації, на яких базуються міжнародні правила закупівель, у національному законодавстві повинні відображатися абсолютно точно, інакше з ефективного механізму вибору тендер може перетворитися власне на злякисний інструмент корупції [5].

Прояви корупції в сфері публічних закупівель перешкоджають економічному зростанню і вражають б'ють по рівню життя соціально-незахищеного населення, що є найбільш уразливою частиною суспільства. Як наслідок, руйнуються засади публічності та суспільної довіри до місцевої влади та держави в цілому.

Отже, процес адаптації системи публічних закупівель в Україні до умов воєнного стану є досить складним і неструктурованим завданням. Він розпочався фактично із перших днів повномасштабного вторгнення російських військ на територію України і триває по сьогоднішній день. Не зважаючи на відсутність світового досвіду з вирішення подібного роду проблем, терміновість і складність, на сьогодні досягнення у сфері системи публічних закупівель є помітними. Незважаючи на надзвичайно складні умови діяльності як замовників, так і учасників закупівель, проблем з енергопостачанням, українська система публічних закупівель функціонує, забезпечуючи проведення торгів у конкурентний спосіб, переслідуючи мету створення середовища добросовісної конкуренції, раціонального та ефективного витрачання державних коштів та боротьби з проявами корупції.

Проте, існуючі прогалини в законодавстві, ще залишають можливості зловживання окремими замовниками та учасниками торгів. Це й обумовлює необхідність подальших наукових досліджень у напрямі розвитку системи публічних закупівель в Україні. Адже вартість шкоди від корупції, особливо в непростих умовах сьогодення, сплачується самими громадянами, які змушені погоджуватися із низькою якістю або недостатньою кількістю товарів, робіт чи послуг, які надаються за державними договорами. Тому і далі потрібно розвивати систему публічних закупівель аби вона поверталася в поле добросовісної конкуренції і боротьби з проявами корупції.

Список літератури

1. Дев'яті зміни до Постанови № 169 (від 10.08.2022): на що звернути увагу. Радник в сфері державних закупівель. URL: Дев'яті зміни до Постанови № 169 (від 10.08.2022): на що звернути увагу ► Воєнний стан ► РАДНИК (radnuk.com.ua)
2. Деякі питання здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для задоволення нагальних потреб функціонування держави в умовах воєнного стану: Постанова КМУ від 2 березня 2022 р. № 169. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/169-2022-%D0%BF#Text>
3. Закупівля продуктів для армії: в Раду викликали керівництво Міноборони. Радіо Свобода, 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zakupivlya-produktiv-dlya-viys%CA%B9kovykh-minoborony-bezuhla/32233690.html>
4. Звіт про результати аналізу стану публічних (державних) закупівель у 2017 році: затв. Рішенням Рахун\$ кової палати України від 31.05.2018 № 13\$1. URL: [https://tr.gov.ua/upload\\$files/Activity/Collegium/2018/13\\$1_2018/Zvit_13\\$1_2018.pdf](https://tr.gov.ua/upload$files/Activity/Collegium/2018/13$1_2018/Zvit_13$1_2018.pdf)
5. Офіційний веб-сайт Міністерства економіки України. Кабінет Міністрів України запровадив нові особливості проведення публічних закупівель на час воєнного стану.

18.10.2022. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&isSpecial=True&id=295fce29-6909-469e-86cf-f5fcb8638b2c&title=KabinetMinistrivUkrainiZaprovadivNoviOsoblivosti>

6. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України о публічні закупівлі”, на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування: постанова КМУ від 12.10.2022 р. № 1178 / Верховна Рада України. URL: Про затвердження особливостей з. | від 12.10.2022 № 1178 (rada.gov.ua)

7. Про публічні закупівлі: Закон України 25 грудня 2015 року № 922-VIII/ Верховна Рада України. Про публічні закупівлі | від 25.12.2015 № 922-VIII (rada.gov.ua)

8. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. №922\$VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92219>

9. Релокація бізнесу. Платформа ДП «Прозоро.Продажі». Infobox Prozorro. URL: <https://infobox.prozorro.org/articles/roz-yasnennya-shchodo-osoblivostey-zdiysnennya-publichnik-zakupivel>

10. Center for International development at Harvard University. Government Procurement Summary. – Режим доступу : <http://www.cid.harvard.edu/cidtrade/issues/govpro.html>